

Костенко О. М. – доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

НЕ КАРОЮ ЄДИНОЮ! КОНЦЕПЦІЯ «АНТИКРИМІНАЛЬНИХ ЛЕЩАТ»

Нинішня вітчизняна злочинність – це симптом тяжкої хвороби, що уразила українське суспільство. Лише правильно розуміючи особливість вітчизняної злочинності можна ефективно їй протидіяти. Злочинність існує в будь-якій країні, але особливість нашої злочинності полягає в тому, що вона здатна зводити нанівець будь-які спроби звільнитися від системної соціальної кризи.

Злочинність в Україні – це не просто ізольоване явище, а органічний наслідок більш фундаментального явища – соціальної кризи. Саме так її потрібно сприймати! Це означає, що сучасна злочинність в Україні є *злочинністю кризового типу*, сутність якої полягає в тому, що вона породжена соціальною кризою і дедалі поглиблює цю кризу.

Злочинність кризового типу можна подолати лише тоді, коли буде усунено соціальну причину, яка її породжує, одним з проявів якої є цей тип злочинності. Що ж це за причина?

Причиною є *такий стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами не вигідно*. Як свідчить історичний досвід, навіть смертна кара не зупиняє від порушення соціальних норм, якщо жити і працювати відповідно до соціальних норм важко і не вигідно.

Світогляд соціального натуралізму визначає, що жити за соціальними нормами, – це жити «згідно із законами соціальної природи», і лише це повинно бути вигідно в нормальному суспільстві, яке має існувати у злагоді із законами соціальної природи. А стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами не вигідно, є соціальною аномалією, що породжує так звані кримінальні аномалії, тобто кримінальні ексцеси, які можна визначити як «злочини, спричинені соціальною аномалією».

Саме феномени таких «злочинів, спричинених соціальною аномалією» наявні в нашій країні. Наприклад, це «бурштинова кримінальна аномалія» на територіях багатих покладами бурштину чи «митна кримінальна аномалія», що уражає жителів прикордонних місцевостей України. Ці кримінальні ексцеси є реакцією на аномальний стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами не вигідно.

Отже, злочинність кризового типу є феноменом «злочинів, спричинених соціальною аномалією». *Злочинність* – це феномен реальний, але протиприродний, адже є проявом порушення законів соціальної природи, з якими має узгоджуватися суспільне життя людей.

Протидія «злочинам, спричиненим соціальною аномалією» (зокрема корупційним злочинам цього типу) не може бути ефективною без реформ. Саме реформування має усунути соціальні аномалії, що спричинюють ці злочини.

Водночас у вітчизняній стратегії протидії злочинності в Україні реалізується «антикримінальна» ілюзія, згідно з якою, для подолання злочинності достатньо вдосконалювати лише адміністративні інструменти (антикримінальне законодавство і антикримінальні органи), не викорінюючи саму соціальну причину злочинності кризового типу, тобто не усуваючи той аномальний стан суспільства, за якого жити і працювати згідно з соціальними нормами не вигідно.

Поверхове уявлення про чинники, що породжують злочинність, зокрема плутанина щодо таких чинників, як «причини злочинності» і «умови, які сприяють злочинності», можуть привести до серйозних помилок в антикримінальній політиці, внаслідок яких відбудеться гіпертрофія адміністративних (репресивних) інструментів у протидії злочинності, що є притаманним «поліцейській державі».

На відміну від концепції «голої репресії», яка є основою чинної антикримінальної політики в Україні, нині ефективною є концепція «антикримінальних лещат». Згідно з нею, повинно відбуватись поєднання (здвоєння, як «губ» у лещатах):

1) адміністративних (репресивних) засобів; 2) реформ, спрямованих на створення у суспільстві такого стану, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм буде вигідно. Зауважимо, що застосування «голої репресії» до злочинців (тобто лише одного принципу) приречене на неефективність.

Концепція «антикримінальних лещат» цілком узгоджується з правилом, сформульованим відомим кримінологом Чезаре Беккарія: «Злочину краще запобігти, ніж потім карати за нього».

Сьогодні влада України вирішує дилему: або, намагаючись подолати аномальну злочинність без усунення її соціальної причини, стати «поліцейською державою»; або, усуваючи соціальну причину вітчизняної аномальної злочинності, подолати її засобами, властивими демократичній державі.

Якщо в Україні буде реалізовано концепцію «голої репресії», то це неодмінно призведе до надмірного застосування антикримінальними органами специфічних («поліцейських») повноважень у протидії злочинності.

Нині в процесі формування антикримінальної політики (відповідно до концепції «голої репресії») влада не розглядає питання про те, що подолання злочинності кризового типу потребує таких соціальних (економічних, політичних, правових, моральних) реформ, внаслідок яких жити та працювати за соціальними нормами стане вигідно. Лише за таких умов адміністративні інструменти (тобто антикримінальне законодавство й антикримінальні органи, що його застосовують), які є безумовно необхідними, можуть бути ефективними без «гіпертрофії поліцейських повноважень». Про це свідчить сингапурський досвід протидії злочинності. Там було застосовано концепцію «антикримінальних лещат», яка полягає в органічному поєднанні двох чинників: «(1) створення такого соціального порядку, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм є вигідним, (2) застосування адміністративних і репресивних інструментів проти проявів злочинності».

З концепції «антикримінальних лещат» випливає: якщо ми хочемо, щоб реагування на злочинність кризового типу («аномальну злочинність») не призвело до застосування в Україні методів «поліцейської держави», то потрібно не обмежуватися удосконаленням антикримінального законодавства й антикримінальних органів, а здійснювати політичні, економічні, правові та моральні реформи, які поліпшать суспільне становище.

Подолання злочинності кризового типу (тобто злочинності, спричиненої соціальною аномалією) нерозривно пов'язано з розбудовою нової України – країни без соціальної аномалії.